

До Спеціалізованої вченої ради

ДФ 70.895.013

Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, доцента, Заслуженого юриста України

Стефанчука Миколи Олексійовича

на дисертацію Лучковського Валентина Вікторовича на тему:

«Фактичні шлюбні відносини»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю

081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертаційне дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії Лучковського Валентина Вікторовича «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» в нинішніх умовах розвитку суспільних відносин та сучасних тенденціях трансформації шлюбних відносин в Україні є надзвичайно своєчасним та актуальним. Попри те, що правовий інститут фактичних шлюбних відносин отримав правове втілення у сімейному законодавстві після прийняття чинного Сімейного кодексу України, окремі його елементи простежуються в більш ранніх правових документах. Тематика фактичних шлюбних відносин у сімейному праві вже ставала предметом дисертаційних досліджень, однак значна частина правового матеріалу, викладеного у рецензованій дисертації є новою і викликана наявністю ряду теоретико-правових та прикладних проблем у зазначеній сфері, що обумовлює інтерес дослідників до цієї теми.

Поява цієї роботи є важливою як для науки сімейного права, так і для нормотворчої та правозастосовчої діяльності, зважаючи на дискусійний характер

багатьох положень, що складають інститут фактичного шлюбу, а також зважаючи на роботи по рекодифікації приватного права, які відбуваються на даний час і, звичайно, повинні враховувати положення сімейно-правової доктрини на визначення ряду понять, порядку застосування окремих положень законодавства, необхідність їх розширення в контексті врахування європейського досвіду. Також можна наголосити на тому, що інститут фактичних шлюбних відносин і зараз залишається таким в сімейно-правовій доктрині, що може визнаватися як інститут сімейного права, поряд із іншими формами сімейних відносин, таких як шлюб, цивільне партнерство, з певними обмеженнями на користь зареєстрованого шлюбу. Інші науковці навпаки пропонують законодавчо не визнавати фактичні шлюбні відносини, не вважаючи їх сімейними, а лише такими, які спрямовані на здійснення ряду майнових прав та обов'язків, що мають цивільно-правовий, а не сімейний характер. В правовій доктрині висловлюються також думки щодо повного урівняння подружжя та учасників фактичних шлюбних відносин у майнових та особистих немайнових правах та обов'язках, що може привести до втрати шлюбом свого значення як основної підстави виникнення сімейних відносин між жінкою та чоловіком, здійснення ними відповідних сімейних прав та обов'язків, в тому числі щодо спільних дітей. На вирішення основної проблеми – обрання правильної моделі фактичних шлюбних відносин та її втілення у сімейному законодавстві і спрямоване дисертаційне дослідження В. В. Лучковського.

У зв'язку із вище викладеним, можна констатувати, що системний науковий аналіз проблемних питань фактичних шлюбних відносин у сімейному праві є необхідним та своєчасним, а обрана автором тематика дисертаційного дослідження є актуальною і такою, що дозволяє удосконалити окремі положення правової доктрини у цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами проявляється у тому, що дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу 2017-2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний

реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою частиною наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, їх достовірності та новизни.

Об'єкт та предмет дослідження визначені у відповідності до вимог, які ставляться МОН України до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії, та дозволяють досягти мети дослідження, що полягає у визначенні поняття, юридичної природи інституту фактичних шлюбних відносин та правових наслідків, які наступають у зв'язку із визнанням факту їх наявності учасниками таких відносин та судом, який розглядає справу про встановлення факту, який має юридичне значення, формулювання наукових висновків та пропозицій щодо удосконалення сімейного законодавства України з предмету дослідження. Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що текст дисертації в повному обсязі відповідає меті дослідження, а поставлені завдання автором успішно виконані.

Варто відзначити, що різні структурні елементи дисертаційного дослідження В. В. Лучковського об'єднані єдиною концепцією, а структура дисертації повною мірою відповідає поставленим завданнями наукового дослідження. Автор використовує цілий ряд загальнонаукових та спеціально-правових методів наукового пізнання, в тому числі діалектичного, формально-логічного, системно-структурного, історико-правового, порівняльно-правового, які обиралися виходячи із потреб вирішення поставлених завдань дисертаційного дослідження.

Слід зазначити, що окремі положення, покладені в основу цієї дисертації, зокрема щодо поняття та ознак фактичних шлюбних відносин, переліку вимог, яким мають відповідати учасники фактичних шлюбних відносин, позицій науковців щодо наявності в учасника фактичних шлюбних відносин права на спадкування майна померлого учасника фактичних шлюбних відносин за законом не в четверту, а в першу чергу, висвітлені у роботах низки вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків. Але підходи автора до вирішення поставлених завдань і мети

дослідження сприймаються по новому, оскільки підтверджені не тільки теоретичними обґрунтуваннями, але й підтверджені актуальною судовою практикою. Тож результати дослідження мають не лише наукове, а й суто практичне значення. Висновки, пропозиції та рекомендації дисертаційної роботи можуть бути використані у: науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових досліджень у галузі сімейного права; законотворчій діяльності – в процесі удосконалення сімейного законодавства України; правозастосовній діяльності – при вирішенні спорів, що виникають із сімейних правовідносин; навчально-методичній роботі – при викладанні навчальної дисципліни «Сімейне право», а також відповідних спецкурсів; при підготовці навчально-методичних і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін.

Достовірність отриманих автором наукових результатів підтверджується, зокрема, тим, що під час дослідження проведено аналіз значної кількості літературних джерел, в тому числі судової практики судів загальної юрисдикції, цивільного та сімейного законодавства європейських держав, відповідних дисертаційних та монографічних досліджень, що дозволяє зробити висновок про обґрунтованість висловлених пропозицій автора щодо покращення правового регулювання у досліджуваній сфері. Таким чином, наукові результати здійсненої дисертантом розробки тематики фактичних шлюбних відносин у сімейному праві, а також комплексне дослідження пов'язаних із нею теоретико-правових та прикладних проблем є достовірними, виваженими та обґрунтованими.

Проведений аналіз роботи свідчить про те, що авторові вдалося досягти поставленої мети та належним чином вирішити окреслені у дослідженні завдання, а результати дисертаційного дослідження, наукові положення та висновки дисертації, а також розроблені відповідно до цих рекомендацій з удосконалення сімейного та цивільного законодавства характеризуються достовірністю та належним ступенем обґрунтованості.

У дисертаційній роботі наведено теоретичні узагальнення щодо визначення поняття, юридичної природи інституту фактичних шлюбних відносин та правових наслідків, які настають у зв'язку із визнанням факту їх

наявності учасниками таких відносин та судом, який розглядає справу про встановлення факту, який має юридичне значення.

Аналіз змісту роботи свідчить про самостійну, завершену, аргументовану, комплексну роботу та дозволяє констатувати високий науково-теоретичний рівень проведеного дослідження.

Викладені дисертантом положення та рекомендації становлять наукову цінність, оскільки в дисертації по-новому вирішено важливе наукове завдання, що має суттєве значення для розвитку науки сімейного права. Розв'язання поставлених в дисертації завдань допоможе вдосконалити правові норми, що значною мірою сприятиме підвищенню рівня забезпечення прав, свобод та інтересів суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Робота позбавлена обтяжливих граматичних конструкцій, сприймається цілісно. Наукова новизна отриманих результатів викликає інтерес і підтверджена як теоретичними обґрунтуваннями так і матеріалами судової практики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним науковим дослідженням поняття та правової природи фактичних шлюбних відносин в сімейному праві. За результатами проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку нових у концептуальному плані наукових та практично-прикладних положень щодо поняття та правової природи фактичних шлюбних відносин в сімейному праві, а також запропоновано пропозиції щодо внесення змін до чинного сімейного законодавства України.

Детальне ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження В. В. Лучковського дає підстави стверджувати, що у роботі на підставі проведеного ґрунтовного критичного дослідження висунуто і обґрунтовано низку положень, висновків та ідей, сукупність і достатньо високий рівень розробки яких дозволяє кваліфікувати цю працю як завершене наукове самостійне дослідження. Висновки і положення, що виносяться на захист, є особистим здобутком дисертанта та характеризуються необхідним рівнем наукової новизни для рецензованого дисертаційного дослідження.

Вагомим результатом цього дисертаційного дослідження є обґрунтування висновку про необхідність запровадження інституту «договору фактичного подружжя» як альтернативи шлюбному договору для учасників фактичних шлюбних відносин; пропозиція визначати договір як юридичний факт, який свідчить про наявність фактичних шлюбних відносин, а момент набрання чинності цим договором – слід вважати моментом виникнення зазначених правовідносин, з цією метою слід передбачити необхідність державної реєстрації таких договорів у окремому реєстрі; поряд із цим допустити укладання учасниками фактичних шлюбних відносин інших договорів.

Викликає інтерес висновок дисертанта про існуючі в юридичній доктрині підходи щодо визначення ознак фактичних шлюбних відносин, зокрема виділено такі ознаки фактичних шлюбних відносин як: строк, тобто період існування фактичних шлюбних відносин, коли жінка та чоловік перебувають у сімейних відносинах без реєстрації шлюбу (має значення для відмежування фактичних шлюбних відносин від інших форм співжиття, однак не є обов'язковою ознакою); неанонімність, тобто взаємне виявлення подружніх відносин перед третіми особами; намір встановити стійкі відносини, притаманні шлюбу через наявність усталених відносин між учасниками фактичних шлюбних відносин; різностатевість та моногамність (для окремих зарубіжних держав ця ознака не має значення); наявність правових наслідків шлюбу у сфері визначення правового режиму спільно набутого майна та визнання аліментних зобов'язань у фактичних шлюбних відносинах.

Дисертантом наведені аргументи щодо удосконалення визначення поняття фактичних шлюбних відносин як правовідносин жінки та чоловіка, що спрямовані на виникнення сімейних прав та обов'язків, однак які не зареєстровані у органах державної реєстрації актів цивільного стану, а отже – не мають державного захисту в аспекті визнання за ними усіх правових наслідків шлюбу (крім окремих майнових прав та обов'язків щодо спільно набутого майна та аліментних зобов'язань).

Можемо погодитися із пропозицією дисертанта щодо поширення положень ст. 1243 Сімейного кодексу України на учасників фактичних шлюбних

відносин, передбачивши можливість укладення заповіту щодо майна, яке належить учасникам фактичних шлюбних відносин на праві спільної сумісної власності.

Викликає інтерес проведений дисертантом порівняльний аналіз сімейного законодавства України та зарубіжних держав, в яких легалізовано фактичні шлюбні відносини.

Повнота викладу наукових положень дисертації, висновків і рекомендацій в опублікованих працях.

Основні наукові положення й висновки дисертації відображені у п'яти наукових статтях, чотири з яких опубліковано у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук, одній науковій статті у зарубіжному фаховому виданні, а також у тезах доповідей на шести міжнародних науково-практичних конференціях.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у навчальному процесі, у науковій роботі при подальшому дослідженні питань удосконалення нормативного визначення поняття фактичних шлюбних відносин, в процесі законопроектних робіт у Верховній Раді України.

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Дисертація складається з вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків (після кожного розділу й загальних до всієї роботи) та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації складає 223 сторінку, з них основного тексту – 195 сторінок. Список використаних джерел нараховує 240 найменувань.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, висвітлено ступінь її розробки у судово-правовій літературі; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, головні завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; акцентовано наукову новизну, наведено основні положення та пропозиції, винесені на захист, розкрито теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

Розділ 1 «Правова характеристика фактичних шлюбних відносин у сімейному праві» складається із трьох підрозділів і присвячений аналізу поняття, ознак, структури та правової природи фактичних шлюбних відносин, дослідження розвитку інституту фактичних шлюбних відносин за законодавством, яке діяло на українських землях та зарубіжного досвіду правового регулювання фактичного шлюбу.

У другому розділі «Майнові правові наслідки фактичних шлюбних відносин у сімейному праві» досліджено проблеми нормативного регулювання основних майнових прав та обов'язків учасників фактичних шлюбних відносин, зокрема прав, які виникають із правового режиму спільної сумісної власності на майно, набуте у фактичних шлюбних відносин, права на утримання учасника фактичних шлюбних відносин і зустрічного обов'язку, який виникає в іншого учасника фактичних шлюбних відносин, права на спадкування майна померлого учасника фактичних шлюбних відносин пережившим учасником.

У третьому розділі «Правові наслідки перебування у фактичних шлюбних відносинах немайнового характеру» здійснено аналіз проблем нормативного регулювання особистих немайнових прав та обов'язків учасників фактичних шлюбних відносин, в тому числі тих, які прямо визначені в сімейному законодавстві і тих, які непоіменовані.

Висновки містять найважливіші практичні та теоретичні результати наукового дослідження, а також рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання фактичних шлюбних відносин у сімейному праві.

Загалом аналіз змісту дисертаційної роботи свідчить, що автором дотримано вимоги до оформлення дисертації, предмет дослідження повністю розкритий, а дисертація є завершеною науковою працею.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Відзначаючи актуальність проведеного автором дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, належний теоретичний рівень, а також практичну значущість її результатів для вдосконалення сімейного законодавства, необхідно відмітити, що окремі положення роботи мають дискусійний характер та потребують додаткової аргументації. А саме:

1. Дисертантом здійснено розмежування правових наслідків фактичних шлюбних відносин майнового та немайнового характеру. Зокрема, автор відносить до наслідків першого виду спільність набутого у фактичних шлюбних відносинах майна, право на утримання з боку іншого учасника фактичних шлюбних відносин, спільні права як батьків щодо дитини, права на утримання і на усиновлення дитини, а також інші майнові права та обов'язки, передбачені договором жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі щодо визначення правового режиму майна або про утримання у фактичних шлюбних відносинах; до наслідків другого виду автором віднесено ряд особистих немайнових прав (сторінки 19-20 дисертації, пункт 3 наукової новизни). Поряд із цим, вважаємо, що віднесення або невіднесення автором ряду особистих немайнових прав та обов'язку подружжя до категорії таких, які можуть належати учасникам фактичних шлюбних відносин потребує додаткового пояснення дисертантом. Так, виникає суперечність щодо одночасного невіднесення особистих немайнових прав подружжя, визначених статтями 51, 52, 53, 55 та 56 Сімейного кодексу до таких, які належать учасникам фактичних шлюбних відносин і визнання можливості їх визначення у договорі. Так само, у законопроекті, доданому до дисертації, автором пропонується передбачити можливість для учасників фактичних шлюбних відносин врегулювати свої особисті немайнові права та обов'язки, в тому числі передбачити особливості реалізації ними права на материнство, права на батьківство, права на розподіл сімейних обов'язків, права на спільного вирішення питань сім'ї, тобто допускається можливість врегулювання й інших особистих немайнових прав, навіть тих, які автор сам визнає як такі, що не повинні належати фактичному подружжю. Авторіві слід пояснити зазначене положення.

2. Заслуговують на увагу пропозиції дисертанта (ст. 21 дисертації) визначити перелік вимог, яким мають відповідати учасники фактичних шлюбних відносин, зокрема такими вимогами визначені наступні: вони повинні досягти 18-річного віку, мати дієздатність, в окремих випадках не перебувати у зареєстрованому шлюбі чи/та іншому фактичному шлюбі з іншими особами, а

також не відноситися до осіб, визначених у ст. 26 Сімейного кодексу України як таких, що не можуть перебувати у шлюбі між собою. В той же час, слід врахувати, що у відповідні сімейні відносини можуть також вступати особи віком від 16 до 18 років, якщо встановлення відносин між ними судом, відповідає інтересам цих осіб, тому дисертанту слід уточнити зазначене положення, зважаючи на те, що автор пропонує поряд із судовим встановленням факту перебування у фактичних шлюбних відносинах визнавати і договірний. В цьому випадку виникає питання: який обсяг дієздатності зазначених неповнолітніх осіб – чи вони можуть укласти відповідний договір фактичного подружжя і хто буде визначати відповідність перебування їх у фактичних шлюбних відносинах їх інтересам.

3. Слушними є пропозиції, зроблені автором щодо визначення ознак фактичних шлюбних відносин, зокрема таких ознак як строк, неанонімність, різностатевість та моногамність, наявність правових наслідків шлюбу у сфері визначення правового режиму спільно набутого майна та визнання аліментних зобов'язань у фактичних шлюбних відносинах. В той же час, виникає питання щодо доцільності виділення строку як факультативної ознаки фактичних шлюбних відносин, якщо автор пропонує прибрати вимогу щодо перебування у фактичних шлюбних відносинах протягом певного строку для отримання права на спадкування, крім отримання права на утримання в порядку статті 76 Сімейного кодексу України. Також виникає питання, чому автор зосередився лише на наявності двох правових наслідків перебування осіб у фактичних шлюбних відносин як ознаки цих відносин, якщо в законодавстві також прямо визначені також особливий порядок визначення походження дитини та право спільного усиновлення дитини.

4. Розкриваючи особливості правового регулювання фактичних шлюбних відносин за законодавством держав Європейського Союзу автор звертається до актів, які визначають особливості регулювання цивільного партнерства. Виникає питання чи автор вважає поняття «фактичні шлюбні відносини» і «цивільне партнерство» як ідентичні чи розмежовує їх.

Підводячи підсумки, звертаємо увагу, що висловлені зауваження мають

дискусійний характер та не впливають на достатній науковий рівень, новизну та достовірність результатів дисертації

Загальний висновок щодо дисертації.

На основі вивчення дисертації та праць, опублікованих за темою дисертації, можна зробити висновок: дисертація Лучковського Валентина Вікторовича «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає відповідно галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 9-11 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, а його автор Лучковський Валентин Вікторович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

ОФЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**Народний депутат України,
доктор юридичних наук, доцент
Заслужений юрист України**



Микола СТЕФАНЧУК

